

Om ubåtar och kön

av Olof Santesson

TITEL:

Det dolda hotet – 12 forskare om ubåtar

REDAKTÖR:

Andreas Lindroth

FÖRLAG:

Statens maritima muséer, Karlskrona 2014

TITELN ASSOCIERAR TILL U 137 och sjö-militär historia. Sådana inslag finns. Men läsaren, som kanske kan förväntas ha sitt huvudsakliga intresse för ubåtar ur ett vapen- eller stridstekniskt perspektiv med exempel från de två världskrigen och/eller det kalla kriget, får åtskilligt mer att fundera över. Det dussin forskarinlägg som historikern och forskningssamordnaren Andreas Lindroth vid Marinmuseum i Karlskrona har tråcklat ihop i antologin *Det dolda hotet* innehåller mycken kulturanalys, inte minst i termer av manligt och kvinnligt – frågor som här ytterst visar sig kunna gälla synen på neutralitetspolitiken och försvaret av landet.

Vilket är det dolda hotet? Det sägs vara riktat mot fiendens fartyg, mot de egna besättningarna som ska arbeta tillsammans under ytan, mot politikernas och försvarets trovärdighet och befolkningens sinnesfrid under 1980-talets undervattenskränkningar. Redaktörens vittförgrenade ledmotiv är inte helt lätt att ta till sig. Men man kan nog ändå få behållning av kapitlen var för sig, när historiker, arkeologer, etnologer, sociologer och kulturvetare griper tag i sina ämnen.

Fortsättningsvis – utan något försök att mer fullständigt återge forskarnas mödor – korta upplysningar om vad som bjuds:

Som t ex att en musikvetare, Linda Maria Koldau, tar plats och hanterar vad hon kallar "ubåtsmyten" utifrån filmens värld med dess musik- och ljudeffekter. Hennes kapitel ingår i den tunga del av boken som kallas "Kultur- och genusanalys", där hon bl a skriver att "ingen ubåtsfilm kan förstås på rätt sätt" utan djup kunskap om den historiska och tekniska bakgrunden.

Dessförinnan har man mötts av "Risker och olyckor" med ett inledande kapitel kring minsprängningen av *Ulven* i april 1943, en av de händelser under andra världskriget som mest berörde svenska folket, särskilt under de dygn då hoppet fortfarande fanns att besättningen var i livet. I centrum står här en diskussion kring den plånbok, tillhörande ubåtsmaskinisten av 2. graden Gustav Roslund, som bärgades från vraket och sparades av hans änka och numera ingår i en museisamling. Författaren, arkeologen Mirja Arnshaw, för ett resonemang som utmynnar i frågan: vems är historien. "Är det individer eller kollektiv, civila eller militärer, offer eller hjältar som ska betonas och hur påverkar dessa val vår bild av historien?"

Tillsammans med kollegan Anna McWilliams ger hon också ett arkeologiskt perspektiv på det rysk-finska ubåtskriget 1942 med strider ubåt mot ubåt. I samma del,

och därefter insprängt litet här och var, möter vi mer konventionellt några av ubåtsvärldens pionjärer och deras verk, som inte kunde hålla sig länge under vattnet utan endast var ”dykbåtar”. Dit hör den danska *Dykkeren*, den tyska *U 1*, som till skillnad från övervattensfartygen inte fick ett riktigt namn av misstänksamma amiraler, och den svenska marinens första ubåt *Hajen* 1904, vars historia visar däremot att våra sjöofficerare var anmärkningsvärt öppna för det nya vapnet och tidigt såg dess potential – inte bara i skärgårdsförsvaret utan även offensivt.

Delen ”Liv ombord” sätter i centrum besättningarnas kamratskap, den självklara inordningen i en hierarki, känslan av utvaldhet och den extrema trångboddheten; klaustrofobi är uppenbart främmande för alla. Mest dramatisk är förstås historikern Kathrin Orths kapitel ”Tyska ubåtsmäns kampvilja 1939–1945”; stridsmoralen var hög in i det sista – kanske inte minst på grund av att man fick bättre mat än det tyska folket och dess krigsmakt i övrigt.

Mer av samlingsbokens tendens finns i historikern Jan Rügers text om *U 1*, ”en torpedformad stålkropp”. Här skrivs bl a att ”ubåten var starkare präglad av sexuell laddning än andra skärningspunkter mellan teknik, krig och manlighet”. Den nära förbindelsen mellan krigs- och sexuell upplevelse var speciellt tydlig. ”Även i mer officiella beskrivningar av ubåtsbesättningarnas hantering av torpeder skiner den sexuella lusten igenom”, hävdar han.

Kultur- och genusanalysen inleddes med två kapitel kring *U 137* och incidentens mottagande i Sverige. Genusvetenskaparen Anna Lundberg och ekonomdoktoranden Emma Rosengren diskuterar föreställningar om genus, nationalitet och etnicitet i medierapporteringen med utgångspunkt bl a i tidningarnas skämtteckningar om hjältar och skurkar och konstaterar senare att

den forskare som granskar ”det manliga beskyddets logik” möter motstånd. Statsvetaren Cecilia Åse vidgar resonemanget till att omfatta den svenska neutraliteten och finner i den, förutom att den är defensiv och därmed riskerar att uppfattas som omanlig, en inneboende genusproblematik: den kunde stå stark så länge den respekterades av andra länder.

”Att vara beroende av andras respekt och uppfattning om en själv har historiskt förknippats med feminitet och kvinnor”, skriver hon. Hoppsan! Men den svenska militärens position stärktes enligt författaren när det kom fram att den grundstötta ubåten medförde kärnvapen, ty ”i en allt mer militariserad omvärld” blir militärens status och ställning i samhället stärkt av att människor känner sig rädda. Ett tankeväckande påstående i vår akademi?

De flesta känner kanske mer igen sig, när ledamoten Lars Wedin i slutkapitlet skriver om svensk marin strategi under 1900-talet. Han anser beskt att den övriga delen av Försvarsmakten ofta har relativt liten förståelse för de speciella förhållanden som råder till sjöss och för marin diplomati. Resonemanget utmynnade inte helt oväntat i en stark kritik av de andra försvarsgrenarna. ”Dessa har snarast strävat efter att begränsa flottans uppgifter till *fleet in being* kustnära inom ramen för en defensiv invasionsförsvarsoperation.” Mot detta har stått sjöofficiärens förståelse för att bestrida en angripares herravälde till sjöss, hindra eller åtminstone senarelägga ett invasionsförsök, vartill kommer försvaret av sjövägarna.

Onekligen ett annat sätt att diskutera den militära rollen – eller, rättare sagt, en av tolv delvis olika ambitioner att utvinna vad som rör sig under ytan. Mycket ryms i en till omfånget rätt lagom bok.

Recensenten är ledamot KKrVA.